

OVER DEN BOUW DER SPROOKJES.

DOOR

J. DE VRIES.

Wanneer wij in de voorbeeldige verzameling der gebroeders Grimm een sprookje lezen als „Die beiden Wanderer” (K. H. M. No. 107), dan worden wij getroffen door de klare en logische wijze, waarop het verhaal wordt ingeleid en verder afgewikkeld. De gedachte, dat de waarheid ten slotte toch altijd sterker is dan de leugen beheerscht het geheele verhaal en als wij vernemen, dat de booze makker door de kraaien van zijn oogen beroofd wordt, dan is ons rechtsgevoel bevredigd, dat in het begin beleedigd was door de laaghartige wreedheid van den schoenmaker. Wel begrijpen wij nog niet, welke reden deze booswicht had, om als prijs voor een bete broods de oogen van zijn metgezel te eischen, maar al verder lezende vragen wij daar ook niet meer naar, vagelijk beseffende, dat het er immers niets toe doet, wanneer maar de arme kleermaker zijn gezicht terugkrijgt en de schoenmaker wordt bestraft.

En er is nog iets anders, dat ons in dit sprookje opvalt. Het verhaal wordt verteld met een zekerheid en een gemak, die men van een geroutineerd novellist eerder zou verwachten dan van een eenvoudige dorpeling. Misschien mag men deze stilistische volmaaktheid op rekening stellen van den student Mein, die dit verhaal aan de Grimms meedeelde, maar die invloed eener hoogere ontwikkeling zal zich toch hoofdzakelijk in de afronding van den zinsbouw en de verzorging der details hebben doen gevoelen. Een vertelling, die zakelijk voorgedragen, niet veel meer dan een à twee bladzijden lang behoefde te zijn, neemt in de uitgave van Grimm meer dan acht compres gedrukte pagina's in beslag. Vergelijkt men andere redacties, dan blijkt ook wel, dat deze aanmerkelijk korter kunnen zijn en dikwijls beter den volkston treffen, maar men merkt tevens, dat in de hoofdzaken de tekst van Grimm de volkstraditie wel goed weergeeft.

Legt men nu naast dit Holsteinsche vertelsel de redactie, die Victor de Meyere aan de Schelde heeft opgeteekend, een redactie, die uitmunt door een geestigen en volksaardigen verhaaltant, dan ziet men een prachtig voorbeeld van de wijze, waarop een bepaald ge-

ven, door een andere behandeling in de details, zich tot een volstrekt verschillend verhaal kan ontwikkelen. En men behoeft slechts bij Bolte-Polivka (II, 474) na te gaan, uit welke motieven de verschillende redacties kunnen zijn samengesteld, om de Proteusnatuur van het sprookje levendig te beseffen. Het is echter niet mijn bedoeling, de verhouding der variantgroepen nader te bespreken — dit is door den Noorschen folklorist R. Th. Christiansen op voortreffelijke wijze geschied¹⁾ — maar ik wilde er slechts de aandacht op vestigen, hoe ondanks die groote verschillen in detaillering, de hoofdgedachte toch onverzwakt wordt gehandhaafd. Wanneer men een variant zou lezen, waarin dit leidende motief niet streng zou worden doorgevoerd of waar door de veelheid en de afwisseling der details de roode draad te vaak zou worden losgelaten, dan zou men niet aarzelen haar te beschouwen als een slecht overgeleverde en dus verknoeide redactie.

Een dergelijk oordeel wordt ons ingegeven door den eisch, dien wij onbewust aan elk literair product stellen, dat het een in zich zelf afgesloten en logisch opgebouwd verhaal zij. Wij verlangen dat van een roman, een tooneelstuk, een episch gedicht, maar wij verwachten het niet minder in de voortbrengselen der volkskunst. En hier kunnen wij ons de vraag stellen, of wij inderdaad het recht hebben, van de sprookjes een logischen bouw te verwachten, ja zelfs te vooronderstellen, dat de oorsprong, waarop de huidige traditie teruggaat, eveneens aan de eischen van het verstand gehoorzaamde. Want zij, die de zoogenaamde verknoeide verhalen voordragen en aanhooren, schijnen toch met een dergelijken vorm wel genoeg te nemen en het zou toch op zijn minst voorbarig zijn, wanneer wij dit meteen met den naam van gedegenereerd vormgevoel bestempelden. Het kan ook zijn, dat dit vormgevoel wel anders was dan het onze, maar daarom nog niet ontaard en bedorven.

Deze vragen zijn van belang voor het vergelijkende onderzoek der sprookjes als motiefcomplexen, omdat met het postulaat van een logischen bouw de mogelijkheid eener wetenschappelijke methode ten nauwste verbonden is. Met de scherpzinnigheid, die het kenmerk is van den betoogtrant van Antti Aarne, heeft deze grondlegger der Finsche historisch-geografische methode van sprookjesonderzoek in zijn „Leitfaden” (F. F. Comm. Nr. 13, blz. 45 vlg.) dit onderlinge verband ingezien en nadrukkelijk geformuleerd: Men heeft ook twijfel geopperd — zegt hij daar — of de sprookjes oorspronkelijk wel consequent gebouwd waren. Daarop is te zeggen, dat elk onderzoek van de vooronderstelling uitgaat, dat het door haar gebruikte

¹⁾ Zie zijn studie *The Tale of the two Travellers*, F. F. Comm. Nr. 24 (Hamina 1916) en vergelijk de bespreking zijner resultaten door A. Wesselski, *Märchen des Mittelalters*, (Berlijn 1925), blz. 203—208 en het antwoord van Kaarle Krohn in de *Neuphilologische Mitteilungen* XXVI (1925) blz. 113—117.

materiaal uit redelijke concepties geboren is, daar zonder deze geen wetenschap kan bestaan. En verder beroept Aarne zich er op, dat het inderdaad gelukt is de ontwikkelingsgeschiedenis van zeer samengestelde sprookjes te schetsen en dat als resultaat van een dergelijk onderzoek een samenhangende, harmonische oorsprong kon worden gereconstrueerd.

Met deze opmerkingen heeft Aarne toch niet aan den geopperden twijfel het zwijgen kunnen opleggen. Ik behoef slechts te herinneren aan de kundige critiek, die Maurits de Meyer in zijn opstel „De Studie der Volksvertelsels” aan de stellingen der Finsche school heeft gewijd, waar hij de negersprookjes als een bewijs van het tegendeel aanhaalt en het mogelijk acht, dat een latere bewerking het oorspronkelijk niet of zwak aanwezige verband heeft kunnen tot stand brengen. Ik heb mij den laatsten tijd in het bijzonder met de Indonesische overleveringen bezig gehouden en waar deze mij tot overeenkomstige opvattingen brachten, als waartoe de Meyer gekomen was, meen ik, dat het nuttig kan zijn, op deze vraag nader in te gaan.

De Indonesische folklore is voor een groot deel afgeleid uit den Voorindischen verhalenschat, die deels middellijk door mondelinge overdracht van tusschenliggende volkeren, deels rechtstreeks door vertalingen van Indische literatuurwerken in Oost-Indië bekend is geworden. Daarnaast bestaat natuurlijk ook een zuiver inheemsche overlevering, te ongerepter, naarmate zij minder den Voorindischen invloed heeft ondergaan. Ofschoon nu de Voorindische literaire bewerkingen, waarop de Indonesische verhalen terug gaan, in het algemeen wel voldoen aan onze eischen van logischen samenhang, zoo kan dit in geenen deele worden gezegd van de in den Archipel verspreide navertellingen. En eveneens is de uitgever van een inheemsch verhaal meermalen genoodzaakt daarbij aan te teekenen, dat het abrupt en oogenschijnlijk weinig samenhangend verteld is.

Ik wil dit met eenige voorbeelden aantonen. Daartoe kies ik allereerst een Sangireesche fabel, die door Dr. Adriani in de Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië, 5e Volgr. 8e Deel (Den Haag 1893) blz. 428 is medegedeeld. Zij luidt als volgt:

„De kikvorsch nu was eene vrouw, de Kakkerlak ook, de Muis insgelijks, maar een man was slechts de Duizendpoot alleen. De Kikvorsch nu ging naar de Kakkerlak aan huis en zeide: „Vriendin, de snuit van de Muis is heel spits geworden van het stelen van 't eten der kinderen in de provisiemand.” Toen kwam de Kakkerlak bij de Muis aan huis en sprak ¹⁾: „Vriendin, zij zeggen dat gij steeds 't eten

¹⁾ Deze beschuldiging, waarmee het verhaal begint, wordt in het verdere verloop vergeten: een blind motief dus. Bovendien is zij duidelijk een variant van de belastering der kakkerlak.

van de kinderen steelt." De Muis zeide: „'t Is niet waar! Vriendin, 't is niet zooals bij haar, des avonds „ka" en des morgens „ka" alsof zij de mannen riep." Daarop zeide de Kikvorsch tot de Kakkerlak: „Vriendin, de billen mijner vriendin de Kakkerlak zijn heel plat geworden door het gedurig kruipen in de manden." ¹⁾ Daarop gingen zij samen spotten over den Duizendpoot, zeggende: „Vriendin, de rug van mijn broer den Duizendpoot is heel zwart van het zich blootstellen aan den heeten zonneshijn." En toen ging een van haar hem vertellen: „Men zegt, broeder, dat uw rug heel zwart is van uw gedurig zitten in de zon."

Daarop ontbood de Duizendpoot de Kikvorsch en de Muis, en toen maakten die twee met de Kakkerlak de zaak uit in de tegenwoordigheid van den Duizendpoot, en deze zeide tot de Muis: „Men zegt dat gij gezegd hebt, dat mijn rug heel zwart is door mijn zitten in de zon." ²⁾ Doch de Muis ontkende het en zeide: „'t Is niet waar, broer, zoo heb ik niet gesproken; ik heb integendeel gezegd: „Ach, de rug van mijn broer den Duizendpoot is geheel glanzig geworden van het land ontginnen." Toen zeide de Duizendpoot: „Men zegt, dat de billen van de Kakkerlak plat geworden zijn van haar binnendringen in de manden." Doch de Muis ontkende op haar beurt ³⁾ dit gezegd te hebben en zeide: „'t Is niet waar, ik heb zoo niet gesproken; ik heb integendeel gezegd: „Ach, de billen van mijne vriendin de Kakkerlak zijn heel plat gedrukt door de weefplank." Daarop zei de Muis weer: „Men zegt dat mijne vriendin de Kikvorsch 's morgens „ka" roept en 's avonds „ka". Doch de Kakkerlak ontkende ook, dit gezegd te hebben ⁴⁾ en zeide: „'t Is niet waar, Vriendin ik heb zoo iets niet gezegd, maar ik heb gezegd: Ach, de stem mijner Vriendin de Kikvorsch is als het geluid van de hoogste bamboe aan het weefgetouw."

Daarop gingen zij gezamenlijk duiken ⁵⁾. Toen zij doken stikten de drie anderen tegen de Kikvorsch; de Muis stikte het eerst, daarop de Duizendpoot, ten laatste de Kakkerlak, maar de Kikvorsch bleef levend tegen allen ⁶⁾.

¹⁾ Vergeten is te vertellen, dat de belastingen worden overgebracht. Het is bovendien onjuist, wanneer de kikvorsch de kakkerlak zelf vertelt, wat er van haar gezegd wordt. Hoe kunnen zij dan zoo gemoedelijk samen den Duizendpoot gaan belasteren?

²⁾ De muis had dit niet beweerd, maar dat was een lasterpraatje van de kikvorsch en de kakkerlak.

³⁾ Op hare beurt? Er is niemand anders aan de beurt geweest! Het praatje betreffende de kakkerlak kwam van de kikvorsch en niet van de muis.

⁴⁾ Met recht, want het was niet de kakkerlak, maar de muis die dit gezegd had!

⁵⁾ Het verband met het vorige ontbreekt geheel; is het een poging om te weten te komen, wie de schuldige aan die lasterpraatjes was?

⁶⁾ Waarom de kikvorsch en bijv. niet de duizendpoot in leven blijft, is onbegrijpelijk, wanneer men tenminste verband met het voorafgaande wil aannemen.

In de toegevoegde aantekeningen heb ik reeds op de vele onopgeloste tegenspraken in dit kleine verhaaltje gewezen. Het zou niet moeilijk zijn, een verhaal te componeeren, opgebouwd op de elementen, die wij in de Sangireesche fabel aantreffen, en dat bovendien onberispelijk samenhang. Men zou slechts de belastingen over de verschillende dieren moeten verdeelen en die ook bij de ontknooping consequent moeten handhaven, men zou daarenboven den uitslag van den wedstrijd in het duiken met de lasterpraatjes in overeenstemming moeten brengen en daarmee was een logische oorvorm gereconstrueerd. Maar zoo gemakkelijk is het in werkelijkheid niet. Het zou misschien nog moeilijker zijn, de vraag te beantwoorden, hoe het mogelijk was, dat een zoo eenvoudig en doorzichtig vertelsel op zoo onbeholpen manier kon worden dooreengehaspeld.

Het is ondenkbaar, dat de inlander den logischen samenhang in dit vooronderstelde verhaal niet zou hebben ontdekt, of anders gezegd: dat hij niet zou gemerkt hebben, hoe bedroevend die samenhang in de door hem medegedeelde of aangehoorde redactie was. Men krijgt den indruk, dat die logische bouw er voor hem niets toe doet. De eisch, dat van het begin tot het eind het verhaal uit een enkele gedachte is opgebouwd, bestaat alleen voor ons Europeeërs, schepers van philosophische systemen en de wiskundige wetenschappen, maar niet voor hen, die leven in een wereld van ongebreidelde fantasieën. Men heeft er in verband met het karakter van primitieve talen op gewezen, dat volkeren op een dergelijk stadium nog niet generaliseeren, maar slechts in concrete, bijzondere begrippen denken. De Tewa-Indianen hebben afzonderlijke woorden voor de oppervlakte, den rand, de punt, de nerven en den steel van een blad, maar niet een algemeene benaming „blad”; zij hebben de meest verschillende kleurnamen, maar geen woord, dat in het algemeen „kleur” beteekent.

De wereld der verschijnselen is dus voor hen een kaleidoscoop, waarin hun verraste blik voortdurend iets nieuws ontdekt, terwijl wij allermeeest opmerkzaam zijn op de samenhangen en de betrekkingen, die er tusschen dat schijnbaar disparate bestaan.

Zoo is het ook in hun verhalen. Een vertelling is een conglomeraat van allerlei belangwekkende details, die langs zijn geest voorbijkomen, hem een oogenblik boeien, maar dan weer verdrongen worden door het volgende beeld. Wanneer in het tweede deel der Sangireesche fabel andere dieren van de lasterpraatjes worden beschuldigd, dan die ze hebben uitgesproken, dan merkt hij dit niet eens op, juist omdat hij slechts in het heden leeft. Zoekt hij samenhang met het vorige, dan bouwt hij dat op uit datgene, wat hij het laatste gehoord heeft en hij reconstrueert dus een inleiding, die er heel anders uitziet, dan hij zoo even heeft vernomen. Het zou belangwekkend zijn te weten, welk antwoord een Sangirees zou hebben gegeven, wanneer wij hem op het gebrek aan logischen samenhang zouden hebben op-

merkzaam gemaakt. Waarschijnlijk zou hij onze vraag niet begrepen hebben, daar hij zijn aandacht niet gevestigd had op de eenheid van de fabel, maar op de veelheid der details.

Deze belangstelling voor de samenstellende motieven is ook het gevolg van de geheel andere houding, die de primitieven tegenover een verhaal innemen. Wanneer men een aantal bundels sprookjes doorgelezen heeft — bijv. de onvolprezen serie „Märchen der Welt-literatur” — dan wordt men getroffen door het betrekkelijk geringe aantal der typen en motieven, die daarin voorkomen. Telkens komt men bekenden tegen en altijd wordt men aan iets herinnerd.

De moderne mensch verlangt van de literatuur, wil zij hem boeien, iets nieuws en ongewoons; hij jaagt naar originaliteit. En dat is juist een sensatie, die de populaire traditie in de allerlaatste plaats beoogt. Wanneer de verteller zijn sprookjes begint, weet de hoorder al bij de eerste zinnen hoe het verder verlopen zal, maar dat is hem geen reden, zich nu onwillig af te wenden. Integendeel! Wie aan zijn kinderen sprookjes vertelt, kan het nog dagelijks ervaren, hoe groote bekoring er gelegen is in het hooren van een vertelling, die al bekend is. Het is de vreugde der *herkenning*, die hierdoor wordt opgewekt, een vreugde, die van edeler gehalte is, dan die welke ontstaat door de bevrediging onzer ongebreidelde nieuwtjesjacht. Zoo is ook voor den primitieven mensch het aanhooren van een verhaal een aaneenschakeling van herkenningen, die elk op zich zelf een volkomen bevrediging geven en dus de behoefte aan een onderlingen samenhang veel zwakker doet gevoelen.

Dit verklaart ook, hoe het mogelijk is, dat over een oneffenheid in het verhaal met zoo een groot gemak kan worden heengegleden. In een Zigeunersprookje, dat W. Aichele als Nr. 22 zijner verzameling heeft opgenomen, wordt verteld, hoe een held aan een man zonder nieren deze organen, die een monster in zijn bezit had, terugbezorgt en hoe hij daarop met dezen man den reus gaat dooden en dan drie meisjes, die hun achtervolging trachten te ontgaan, bedwingt. „Waarom hebt gij ons zooveel hinderpalen in den weg gelegd?” vraagt de held. Toen zeiden de meisjes: „Jonge held, wij meenden, dat gij ons wilde dooden.” Toen gaf de held de drie zusters een flinken oorveeg en zei: „Jullie meisjes, neemt ons nu tot mannen.” Aldus namen zij haar tot vrouw en *de derde gaven zij aan een anderen held*. Daarop gingen zij naar huis en vierden de bruiloft.

Die andere held dient klaarblijkelijk alleen, om het typische drietal volledig te maken. Wij zouden misschien redeneeren, dat het beter ware geweest, genoeg te nemen met twee meisjes en dan niet geheel ongemotiveerd een derden held, die geen enkele rol vervult, in te voeren; maar zij, voor wie dit sprookje bestemd is, denken er anders over. Voor hen is juist de „epische wet” van het drietal iets zoo belangrijks, dat zij daarvoor gaarne een extra held over hebben.

Het is nu ook duidelijk, hoe de samenhang tusschen de beide deelen van de Sangireesche fabel te beoordeelen is. De beide deelen staan volkomen los naast elkaar Zij stemmen alleen in zoover overeen, dat in beide verhalen dezelfde dieren voorkomen. De wedstrijd in het duiken komt als afzonderlijk verhaal ook op de Minahassa voor ¹⁾. Het was reeds voldoende, wanneer aan den Sangireeschen verhaler deze fabel in een vorm bekend was, waarin alleen een kikvorsch en een muis optraden, om ze aan het verhaal der onderlinge lasterpraatjes toe te voegen, waarin het aantal optredende dieren grooter was. Het was de vreugde der herkenning, waaruit deze combinatie geboren is.

In dit verband verdient een andere eigenaardigheid, die wij bij sommige Indonesische overleveringen kunnen opmerken, onze aandacht. Ik bedoel de neiging tot uitvoerige detailschildering. Zij is een kenmerk der halfliteraire overleveringen, die wij zeer duidelijk in de Maleische verhalen waarnemen, maar niet minder in de daarvan afhankelijke Atjehsche en Bataksche literatuur. Er zijn van die gebeurtenissen, die de verteller niet zonder breede uitweidingen kan mededeelen: feesten bij geboorte en huwelijk, voorbereidselen tot den krijg, tooverhandelingen en derg. Op een onveranderlijk stereotype manier worden deze tooneelen verhaald; zij schijnen de rustpunten der handeling te zijn, die overigens zeer vluchtig kan worden afgedaan. Wanneer een Europeesch vertelsel eindigt met de mededeeling, dat de held het halve koninkrijk en de prinses verwierf, dan is dit het lang voorziene einde van het verhaal, dat ons een zucht van verlichting doet slaken, omdat al die zich opstapelende gevaren en moeilijkheden nu toch eindelijk overwonnen zijn. Wordt de verhaler uitvoeriger, dan aarzelt de beschrijving tusschen ernst en scherts, zooals in het volgende typisch-Vlaamsche slot, dat ik bij Victor de Meyere vond: Er werd gefeest en gefeest, rijstap gegeten en wijn gedronken, witte wijn en roode wijn. En alle dagen was het hetzelfde. En als ze dan goed gegeten en gedronken hadden, reden ze in een open calèche naar de stad. En als ze nog allemaal in leven zijn, weest er dan maar verzekerd van, dat ze er 't hunne nog altijd van nemen.

Geheel anders een Maleisch verhaal. In vollen ernst en met een geen afwijkingen duldend ceremonieel wordt medegedeeld, wie er aan het feest deelnemen, welke muziekinstrumenten weerklinken, welke spijsen worden opgedragen, in welke kostbare schalen de betel wordt rondgediend, hoe de priesters den zegen uitspreken, welke geschenken worden uitgedeeld. En dit niet eenmaal in den loop van een enkel verhaal, maar telkens wanneer er maar de gering-

¹⁾ P. N. Wilken, Mededeelingen vanwege het Nederlandsch Zendelinggenootschap VII, blz. 386—387.

ste aanleiding toe te vinden is — en de Maleische verhalers zijn op dit punt zeer vindingrijk.

Dit herinnert ons aan dergelijke beschrijvingen in Middeleeuwsche epische gedichten, waar dezelfde naïeve voorliefde voor ceremonieel gevonden wordt, maar de uitvoerigste beleeningen en huwelijksplechtigheden zijn hier steeds een onderdeel in den samenhang van het geheele verhaal, terwijl het meermalen den schijn heeft, dat de Maleische verteller al zijn talent gebruikt, om deze scènes tot de hoogtepunten van het verhaal te maken.

Men vraagt zich af, wat daarvan de reden mag zijn. Het zijn toch immers de lotgevallen, die het bijzondere en het aantrekkelijke van een sprookje uitmaken en die plechtigheden zijn niet anders dan de elementen van het dagelijksche leven, die de illusie van de fantastische wereld, waarin de gebeurtenissen zich afspelen, eerder verstoren dan versterken. De Maleier oordeelt anders. Zijn verbeelding wordt eerst dan sterk getroffen, wanneer de beelden van de hoogtepunten, die er in het maatschappelijke leven kunnen voorkomen, voor zijn geestesoog voorbijtrekken; het is weer de vreugde der herkenning, die dit kaleidoscopische karakter zijner verhalen verklaren kan. En het is te begrijpen, dat bij een dergelijke behandeling van een verhaal, de schakel der gebeurtenissen gemakkelijk breekt en de hoorder dit niet eens bemerkt, wanneer er maar een onafgebroken overgang van feestelijkheid tot feestelijkheid plaats heeft.

Hoe volleerd deze verhalers zijn in het uitdijen van een of ander gegeven, het zou gemakkelijk zijn er voorbeelden van te brengen, maar het zou een noodelooze verspilling van tijd en papier zijn. Laat ik volstaan met mede te deelen, dat de Atjehsche redactie van de bekende fabel van den Reiger en de Visschen bijna evenveel bladzijden telt als haar bron in den Pancatantra¹⁾ regels.

De opeenhooping van geliefde motieven en allerlei onsamenhangende avonturen is dus voor een inlander eerder een verdienste, dan een gebrek van het verhaal. Een merkwaardig voorbeeld is de Javaansche vertelling, die genoemd wordt „De weduwe van Pakebonan”, hoewel deze er hoegenaamd geen rol in speelt. Daarin wordt het volgende verteld:²⁾

1. Inleiding. De weduwe van Pakebonan had twee zoons, Ali Doedi Kadar en Ali Dinawar. Zij willen op reis om nuttige kennis te vergaderen. De oudste zoon plant een papjaboom met de volgende aanwijzing: „Deze dient als waarschuwing; de tak die naar rechts uitsteekt is als de oudste, de tak die naar links uit-

¹⁾ 1e Boek, 7e Fabel (Benfey I, 174 vlgg. en II 58—61).

²⁾ Zij is te vinden in een Hs. van Prof. Hazeu 86, waar het staat als nr. 109 op blz. 376. Een vertaling zal als no. 133 in het tweede deel mijner Volksverhalen uit Oost-Indië worden opgenomen.

steekt als de jongste. Als de blaren van den tak, die naar rechts uitsteekt, verwelkt zijn, dan is dat een teeken, dat Ali Doedi Kadar ziek is, maar als hij afbreekt, dat hij dood is. En wat den tak betreft, die naar links uitsteekt, daar is het insgelijks mee gesteld.

(Motief van het levensteeken, dat echter in het verdere verhaal vergeten wordt).

2. De broers gaan op reis, komen bij een weduwe en blijven daar.
3. De vorst van Radjek Wesi schrijft een sayabara uit: wie het raadsel kan oplossen, die zal de prinses huwen. De oudste broer gaat daarheen en geeft de goede oplossing.

Maar de vorst is ontevreden, omdat hij van zoo nederige geboorte is; vandaar pogingen om hem te dooden:

- a. Giftige slangen in de slaapkamer van het bruidspaar. Een kamerjongen vergeet het raam te sluiten! Daardoor ontkomt Ali Doeda Kadar.

- b. Giftdrink. De koning drinkt dien zelf bij vergissing op! Ali Doedi Kadar wordt nu koning.

Op zekeren dag komt een witte kraai, die belooft hem te helpen. Nu gaat de vorst naar het bosch, waar de weduwe woonde.

4. De vorst van Kaling Angin schrijft een sayabara uit: wie een edelsteen op den aloen-aloen kan optillen en naar den vorstelijken zetel brengen, krijgt de prinses. Dit gelukt Ali Dinawar. De vorst is ontevreden wegens zijn lage afkomst en geeft zijn edelen bevel hem te krissen.

Plotseling verschijnt de witte kraai en gaat met de rijksgrooten vechten, die allen gedood worden.

Ali Dinawar huwt de prinses en wordt koning.

5. Al gauw vertrok de nieuwe koning naar het huis der weduwe en maakte zijn opwachting bij zijn ouderen broer en vertelde hem al zijn avonturen. De twee vorsten namen de oude weduwe en hun eigen moeder mee naar hun hoofdstad en deden ze daar wonen.

Dit is een typisch staal van een dergelijk verhaal zonder kop of staart, waarop ik boven doelde. Het is weer niet moeilijk de motieven, die hier gebruikt zijn, op te sommen, maar het verhaal zelf te karakteriseeren — door het bijv. een plaats in Aarne's typenregister aan te wijzen — is vrijwel onmogelijk. Welke rol speelt de witte kraai anders, dan een wondervogel te zijn en op de passende oogenblikken de bedrukte helden ter hulp te schieten? Waaraan de oudste broer haar komst te danken heeft, wordt niet verteld, evenmin met welk doel zij hem is komen opzoeken, want dat zij noodig zou zijn om hem den weg naar de weduwe terug te doen vinden, is wel een al te naieve verklaring. Men krijgt den indruk, dat het noemen van dien wondervogel reeds voldoende is om de verbeelding van de

hoorders te stimuleeren en hun in herinnering te brengen de vele interessante sprookjes, waarin zulke toovervogels voorkomen. Het motief van het levensteeken, dat bij het vertrek van een held dikwijls voorkomt, staat hier volkomen geïsoleerd; niet alleen wordt het bij het verdere verloop der gebeurtenissen niet meer vermeld, maar er is eigenlijk nergens gelegenheid om het motief aan te wenden, daar de waarschuwing, die immers dienen moet om een redder of een wreker te doen opdagen, hier dit effect niet zou hebben. Indien de Papjaboom geplant was bij de hut van de weduwe, die de beide knapen zoo gastvrij opnam, dan zou het nog zin gehad hebben, daar hier een broer achterbleef, die in het oogenblik van dreigend gevaar gewaarschuwd had kunnen worden. Nu echter maakt het den indruk, alsof de verteller dien boom alleen daarom vermeld heeft, omdat het planten van zoo'n boom een interessante bijzonderheid bij het afscheid van een held uit het ouderlijk huis pleegt te zijn.

Het behoeft zeker niet nader betoogd, hoe slordig de pogingen, die worden aangewend om de knapen te dooden, worden medege-deeld. Zelfs als wij er rekening mee houden, dat deze tekst naar alle waarschijnlijkheid een kort resumé van een veel uitvoeriger sprookje is, dat bovendien door den inlandschen schrijver met niet al te groote zorg is opgesteld, dan kunnen wij toch nog moeilijk aannemen, dat dit onsamenhangende relaas op een goed aaneensluitend voorbeeld zou teruggaan. Zeker, men zou in een geval als dit kunnen spreken van een verknoeide redactie, aangezien daarnaast andere opteekeningen bekend zijn, waarin de verschillende motieven goed tot hun recht komen, maar al heeft men dan op deze variant een passend etiket geplakt, men heeft daarmee de kern van de zaak in het geheel niet geraakt. Want, verknoeid of niet, deze redactie is een verteller het mededeelen waard voorgekomen en hij heeft een gehoor gevonden, dat bereid was er naar te luisteren. Zij vonden dus in dit verhaal, dat wij als onsamenhangend veroordeelen, wel degelijk een element, dat hen vermocht te boeien en te vermaken.

Het schijnt mij toe, dat van dit gezichtspunt uit er geen principieel verschil bestaat tusschen een sprookje, dat wegens zijn primitief karakter weinig samenhang vertoont en een redactie, die uit een oorspronkelijk goedsluitend geheel is verknoeid. Het publiek vindt immers in beide gevallen behagen in de aaneenschakeling van avonturen, die onderling aan een lossen draad geregen zijn. Dit kaleidoscopische karakter dezer volkskunst, dat zou kunnen vergeleken worden met overeenkomstige eigenschappen in revue en bioscoop, weerspiegelt de geestelijke behoeften van het publiek, waarvoor zij bestemd is. De vaste greep, waarmee een aantal van dergelijke motieven worden samengevat tot een hecht aaneengesloten verhaal, is eerst den kunstenaar eigen, die op hooger niveau van ontwikkeling gestegen, zijn overrijke fantasie weet te breidelen met een ordenend

verstand. De logische bouw van het sprookje is dus een product van een betrekkelijk hooge cultuur.

Het is dus allerminst waarschijnlijk, dat men bij het steeds verder doordringen tot den oorsvorm, een wel geordend verhaal zal vinden. Indien die oorspronkelijke vorm inderdaad primitief is, kunnen wij juist het tegendeel verwachten. Wil dit dus zeggen, dat de door Aarne met zooveel overtuiging verdedigde Finsche methode op onjuiste grondslagen is gevestigd? Ja zelfs, dat wij hierdoor gedwongen zouden zijn, bij het onderzoek van sprookjes de mogelijkheid van een logisch deductief onderzoek te loochenen? Deze vragen zijn ernstig genoeg, om er nog een oogenblik bij te blijven stilstaan. Het moet onomwonden erkend worden, dat indien de bovenmedegedeelde overwegingen juist zijn, het sprookjesonderzoek, dat toch reeds met zooveel methodische bezwaren gepaard gaat, zeer ernstig zou worden bemoeilijkt; want wanneer men niet bij elken stap op den weg der reconstructie zich kan laten leiden door het logische karakter van het verhaalschema, dan staat de weg tot elken willekeur open. Indien een belangrijk gedeelte van het materiaal — hetzij zijn belang geografisch dan wel historisch is — een vorm van het sprookje zou doen vermoeden, waarin van een logischen samenhang weinig of geen sprake is, dan zou men dus zeker niet het recht hebben, hier aan een verknoeiing te denken, maar men zou moeten overwegen, dat hier een spoor van den oorsvorm was bewaard en met de uiterste voorzichtigheid dezen draad moeten volgen door de gansche overlevering om te zien, of zij samen met andere gelijksoortige aanwijzingen den weg naar het uitgangspunt der traditie wijst.

Maar, al moet principieel een gerechtvaardigde twijfel aan de juistheid van de grondslagen der Finsche methode worden erkend, voor de praktijk heeft dit toch weinig te beteekenen. Dit is geen paradox, waarmee gepoogd wil worden, het sprookjesonderzoek, dat gevaar loopt zijn wetenschappelijk karakter te verliezen, als object van wetenschappelijke studie te redden, maar het is een gevolg van de bijzondere eigenschappen der populaire traditie in Europa. De Finsche methode is geboren uit de bestudeering van de Europeesche sprookjes, fabels en volksliederen en deze waren het ook, die den eisch van logischen 'samenhang als vanzelfsprekend axioma der jonge wetenschap implicite vooronderstelden. En met de beperking, dat deze eigenschap alleen voor de Europeesche en voor een belangrijk deel der Aziatische volksoverleveringen geldt, kan zij rustig als basis voor het toekomstige sprookjesonderzoek worden gehandhaafd.

Maar dit logische karakter der Europeesche sprookjes is iets bijzonders, wanneer wij het vergelijken met de overleveringen van primitieve volkeren. Het bewijst, dat in ons werelddeel die sprookjes allerminst primitief zijn. Wij worden er weer eens nadrukkelijk aan herinnerd, dat datgene, wat wij nu volkstraditie noemen, oorspron-

kelijk als kunst, gewoonte of zede onder de hoogere standen geleefd heeft, dat dus het volk teert op de overblijfselen van de hoogere cultuur eener vroegere periode. Die vormvastheid van het Europeesche sprookje is dus niet in de eerste plaats een gevolg van een in het volk levend stijlgevoel, maar zij is de vrucht van een lange kunsttraditie, die gedragen werd door de beste en edelste geesten der opeenvolgende generaties. Men zou met eenig recht kunnen zeggen, dat de Beowulf en de Eddaliederden moesten zijn voorafgegaan, voordat het Germaansche volkssprookje kon ontstaan.¹⁾ Voor dien tijd waren er slechts motieven, die een populair verteller wel in een reeks van avonturen kon aaneenrigen, maar die eerst door een welbewust kunstenaar tot een waarachtig geheel konden worden samengevoegd.

In veel gevallen vinden wij in Voor-Indië verhalen, die een analogen bouw hebben, als de overeenkomstige sprookjes in Europa. Daaruit volgt dus, dat die logische bouw door de Europeesche traditie reeds uit Azië is overgenomen. Dit is volstrekt niet vreemd. Bij weinig volken zijn de sprookjes zoo vroeg en zoo algemeen het materiaal geweest, waarmee de kunstenaars werkten. Nergens was de prediking zoo nauw verbonden met het exempel. Die toepassing van het volksverhaal was het juist, die de behoefte aan een pointe deed ontstaan, aan een centraal idee, dat door het verhaal moest worden uitgedrukt, aan een geestelijken band, die de verschillende deelen van de vertelling samensnoerde. Die samenhang gaf aan de onderscheidene motieven eerst hun relief en hun beteekenis en het is daarom licht verklaarbaar, dat een gelukkig gevonden verbinding zich in het volksgeheugen onuitwischaar vastprentte. Kon het volk die pointe en dat logisch verband niet zelf vinden, het kon die wel waardeeren en ze dankbaar overnemen.

Zoo leidt in menig geval de weg van een bewuste schepping van een Indisch kunstenaar — hij moge dan een Boeddhistisch geestelijke zijn geweest of een profaan dichter — omlaag naar de volks-traditie in Voor-Indië. Maar diezelfde verhalen trokken de grenzen van Indië over, voor een deel voortgeplant in de volkstraditie van het

¹⁾ De bedoeling is dan natuurlijk niet, dat de sprookjes uit de Oudgermaansche epië zouden zijn ontstaan, maar dat de stilistische vorm van het sprookje eerst kon ontstaan, nadat het stijlgevoel in de hoogere kunstepië geëoefd was. Daarna kon het pas gemeengoed worden. De beschouwingen van Von der Leyen, *Das Märchen in den Göttersagen der Edda* (Berlijn 1899) worden door dit relatief jonge karakter onzer Europeesche sprookjes op treffende wijze gesteund. Hij komt tot het resultaat, dat in de Eddaliederden alleen maar sprookjes-motieven zijn verwerkt, maar geen volledige sprookjes. Het blijkt dus nu, dat wij ook inderdaad niet anders konden verwachten. De sprookjescomplexen waren er toen nog niet. Maar de dichters der Eddaliederden kenden wel een aantal losse motieven, die waarschijnlijk in een steeds wisselend verband en zonder innerlijken samenhang werden voorgedragen.

eene land naar het andere, maar voor een zeker niet minder groot deel door verspreiding langs literairen weg. In dit laatste geval daalden nu weer de kunstvoorbrenghselen der hoogere ontwikkelde kringen in Europa, die zij zelf aan het Oosten hadden ontleend, onder het lagere volk af, om hier eveneens tot populaire overlevering te verstarren.

Die logische bouw, kenmerk der Europeesche sprookjes, is dus het adelsteeken van zijn afkomst. Hij geeft ons het recht hen te beschouwen op één lijn met andere literaire voortbrenghselen en dus ze te onderzoeken naar de algemeen geldende regels der literair-historische methode. Slechts wanneer wij treden buiten de sfeer der Europeesche traditie en willen trachten den samenhang met overleveringen van inderdaad primitieve volkeren vast te stellen, moeten wij ons voorhouden, dat wij ons op een uiterst gevaarlijk terrein begeven, waar niet in de allereerste plaats het logische verstand de leiding heeft, maar de verbeelding zich de grilligste invallen kan veroorloven.